

E. Strzelecki

"Proces starzenia się ludności", E. Rosset, Warszawa 1959 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny / Sociological Review 15/1, 178-180

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RÓŻNE

E. Rosset, PROCES STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI. Warszawa 1959 Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, ss. 763.

Przemiany ludnościowe, które nastąpiły w związku z drugą wojną światową, wywołały powszechny wzrost zainteresowania problematyką demograficzną. W naszym kraju powojenne szczyby ludnościowe były szczególnie głębokie zarówno wskutek olbrzymich poniesionych w czasie wojny strat, jako też w wyniku ujemnego salda zewnętrznych wędrówek ludności. Niezależnie od tego bezpośrednio po wojnie w związku z postępującą industrializacją masy naszej ludności wiejskiej przesunęły się ku miastom. W rezultacie wszystkich tych przemian rozmieszczenie i struktura zaludnienia naszego kraju uległy głębokim zmianom. W tej sytuacji potrzeba gruntownej znajomości stosunków ludnościowych była szczególnie ostra. Mimo to szczupłość publikowanych danych o stanie i ruchach ludności hamowała w znacznym stopniu przez czas dłuższy rozwój studiów o stosunkach demograficznych w Polsce. Głębsze opracowania demograficzne dotyczyły głównie zagadnień metodologicznych, ogłoszono również nieco drobnych przyczynków poświęconych sprawom aktualnym ludnościowym.

Dopiero od 1956 roku datuje się u nas ożywienie publikacji demograficznych. Naprzód S. Waszak opublikował swą gruntowną rozprawę pod tytułem *Dzietność rodziny mieszczańskiej i ruch naturalny miasta Poznania w końcu XVI i w XVII wieku*, później bieżące potrzeby planistyki obudziły zainteresowanie w dziedzinie prognoz ludnościowych — ukazały się studia Zasępy i Holzera¹, E. Vielrose rozwinął koncepcję „demografii potencjalnej”², W. Styś ogłosił szeroką monografię pod tytułem *Współzależność rozwoju rodziny chłopskiej i jej gospodarstwa*³.

W 1959 roku ukazało się studium demograficzne E. Rosseta pod tytułem *Proces starzenia się ludności*. Choć problematyka analogiczna była poruszona uprzednio w mniejszych rozprawach naszych demografów a kilka lat wcześniej poświęcił tym sprawom dwa artykuły S. Szulc⁴ — jednak wymieniona praca E. Rosseta stanowi w naszej literaturze *novum* zarówno ze względu na przedstawienie omawianego zagadnienia w perspektywie długich okresów czasowych i w skali światowej, jako też ze względu na wszechstronność ujęcia problematyki zagadnienia.

Dzielo E. Rosseta dzieli się na pięć części oraz 25 rozdziałów, które łącznie obejmują 763 strony druku. Część pierwsza przedstawia problemy metodologiczne związane z zagadnieniem, omawia zatem miary starości, typy struktur wieku oraz podstawy i przekłady budowy hipotez perspektywicznych. Część druga poświęcona została przedstawieniu ewolucji trwania życia ludzkiego wśród różnych społeczeństw. Na gruncie tych ewolucji zarysowują się linie przekształceń struktury wieku, które omawia część trzecia. Czwarta część pracy przedstawia rolę poszczególnych czynników kształtujących proces starzenia się ludności. W tej części autor omawia odrębnie wpływ wahań w natężeniu urodzeń i umieralności oraz wędrówek ludności na starzenie się ludności. Ostatnia, piąta część pracy analizuje konsekwencje, jakie wywołuje proces starzenia się ludności w dziedzinie stosunków zawodowych, a końcowe rozważania tej części poświęcone zostały sprawie aktywności zawodowej kobiet w związku ze zjawiskami starzenia się ludności.

Traktując szeroko temat swej pracy autor uwypukla w niej wszelkie powiązania, jakie zachodzą między różnymi formami ruchów ludności i rozmaitymi postaciami struktur wieku. U Rosseta ujęcie problemu starzenia się społeczeństw różni się tym od najczęściej spotykanych ujęć w rozważaniach innych demografów, że na czoło wysuwają się merytoryczne problemy ludnościowo-

¹ R. Zasępa, J. Holzer, *Założenia przyjęte przy prognozie stanu i struktury ludności Polski według płci i wieku w latach 1955—1957*, „Zeszyty Ekonomiki Pracy”, styczeń 1957; J. Holzer, *Prognoza demograficzna Polski*, Warszawa 1959.

² E. Vielrose, *Zarys demografii potencjalnej*, Warszawa 1958.

³ W. Styś, *Współzależność rodziny chłopskiej i jej gospodarstwa*, Warszawa 1959.

⁴ S. Szulc, *Zagadnienie przedłużenia życia ludzkiego w oświetleniu demograficznym*, „Przegląd Statystyczny”, 1955, nr 2; tenże, *Starzenie się społeczeństw ludzkich*, „Przegląd Statystyczny”, 1955, nr 3.

we, a zagadnienia metodologiczne traktowane są jako sprawa środków, które służą badaniom, gdy tymczasem większość demografów koncentruje swą uwagę na metodach mierzenia poszczególnych czynników kształtujących proces starzenia się ludności, poświęcając mniej uwagi formom i związkom opisywanych zjawisk. Problemowe ujęcie czyni pracę bardziej czytelną i interesującą dla szerokich kół badaczy i polityków, a nie tylko dla węższego znaczenia grona statystyków-demografów. Niezmiernie bogaty materiał statystyczny pracowicie i starannie dobrany z opracowań demograficznych w skali światowej daje szerokie pole do wykrywania analogii i różnic przebiegu zjawisk starzenia się wśród społeczeństw żyjących na różnych szczeblach rozwoju gospodarczego i kulturalnego. Niezależnie od przedstawienia materiałów ilustrujących omawiane zagadnienia autor gromadzi i analizuje krytycznie związane z nimi stwierdzenia, opinie i poglądy najwybitniejszych demografów. Dzięki takiej metodzie przedstawienia praca daje również przegląd i krytykę doktryn wyjaśniających zjawiska starzenia się ludności.

Omawiając analizowane zagadnienia w skali światowej, autor starał się jak najszerszej zobrazować stosunki polskie. Wszystkie rozdziały i wszystkie ogólniejsze zestawienia tabelaryczne zawierają dane dotyczące Polski zaczerpnięte bądź ze źródeł urzędowych i opracowań naukowych, bądź też oparte na własnych szacunkach autora.

Niezależnie od tego, autor poświęcił wyłącznie stosunkom polskim kilka rozdziałów swej pracy. Znajdujemy więc dwa rozdziały omawiające ewolucję grup osób dożywających wieku starości w Polsce i przedstawiające polskie tablice wymieralności z różnych okresów, następnie rozdział o strukturze wieku ludności Polski od połowy XIX stulecia do naszych czasów. W innym rozdziale omówił również autor polską prognozę demograficzną dla lat 1955—1975.

W sumie praca daje między innymi szczegółowo zarysowany syntetyczny obraz procesu starzenia się ludności Polski i wyczerpującą charakterystykę elementów tego procesu.

Za bardzo dodatnie cechy pracy uważam prostotę, jasność i przystępność przedstawiania omawianych zagadnień. Ujawnia się przy tym niewątpliwy popularyzatorski talent autora. Wydaje mi się, że te cechy pozwolą pracy odegrać poważną rolę w upowszechnieniu znajomości podstawowych zagadnień naszej demografii. Sądzę, że praktyczna potrzeba popularyzacji wiedzy demograficznej istnieje u nas w tych wszystkich dziedzinach, które wymagają prawidłowej oceny genezy i przebiegu różnych zjawisk społecznych. Bez głębszej znajomości układów i ruchów ludności niepodobna orientować się prawidłowo w rozwoju tych zjawisk. Nasza rozwijająca się i pogłębiająca swe metody planistyka jest szczególnie zainteresowana w umocnieniu demograficznych przesłanek dla swych wniosków. Pozwolę sobie zaznaczyć przy tym, że demografia, ograniczająca się do studiów nad poszczególnymi przekrojami ludnościowymi i poszczególnymi odosobnionymi elementami ruchów ludności, nie daje właściwego oświetlenia zjawisk ludnościowych. Dopiero demografia dynamicznych procesów ludnościowych ujawniająca współzależność wielu czynników wykazuje całą złożoność powiązań i bogactwo zjawisk demograficznych pozwalając ujmować nie tylko rozwój koncepcyjnie wyizolowanych elementów, ale również ich skomplikowane układy w rozmaitych związkach, które spotykamy w życiu. Dlatego sądzą, że ujęcie E. Rosseta czyni jego studium niezmiernie użyteczne dla wielu prac socjologicznych, które poruszają zagadnienia ruchów lub struktur ludności.

W ostatniej części swej pracy, autor podkreśla ogrom i różnorodność skutków procesu starzenia się ludności, zaznacza przy tym, iż oświetlenie tego tematu przekracza ramy jego opracowania. Podejmuje jednakże próbę przedstawienia konsekwencji omawianego procesu w dziedzinie stosunków zawodowych, uwzględniając przy tym zagadnienie udziału kobiet wśród ludności czynnej zawodowo. Dzięki tym rozważaniom nawiązuje autor do podstawowych zagadnień łączących problematykę demograficzną i gospodarczą oraz dostarcza bogatych przesłanek dla studiów z dziedziny nauk praktycznych.

Z obfitego źródła, jakie stanowi praca E. Rosseta, czerpać będą mogły na przykład polityka zatrudnienia, polityka zabezpieczenia społecznego, polityka zdrowia, wreszcie polityka oświaty i kultury. Wydaje mi się jednak, że wnioski użytkowe dla tych polityk wymagać jeszcze będą opracowań

specjalnych, w których należałoby nasświetlić również zagadnienie wpływu procesu starzenia się ludności na wielkość i strukturę rodziny. Interesujące studia W. Stysia nad rodziną chłopską zasługiwałyby na rozwinięcie i odpowiedniki ze sfery różnych grup społeczeństwa miejskiego.

Ostatnie uwagi moje, wykraczające poniekąd poza ramy omówienia ostatniej pracy E. Rosseta, zamieściłem dlatego, iż sądzę, że właśnie ta praca stwarza szerokie możliwości do nawiązań między demografią a innymi naukami społecznymi.

Sądzę również, że dzięki szerokiemu oświetleniu problematyki starzenia się społeczeństw ludzkich dzieło E. Rosseta wzbudzi zainteresowanie i poza granicami naszego kraju.

E. Strzelecki

STUDIA I MATERIAŁY DO HISTORII KULTURY WSI POLSKIEJ W XIX I XX W.
Pod redakcją Kazimierzy Zawistowicz-Adamskiej. Dział IV. Etnografia. Wrocław 1958 Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, ss. 436.

Jest to drugi już wielki zbiór prac opublikowanych przez łódzki ośrodek etnograficzny kierowany przez prof. dr K. Zawistowicz-Adamską, zawierający prace jej uczniów. Pierwszy zbiór, zawarty w „Pracach i Materiałach Etnograficznych” (tom VIII—IX, 1950—1951) przynosił dane i wyniki pierwszych badań ośrodka łódzkiego prowadzonych według założeń teoretycznych i metodologicznych sformułowanych przez prof. Zawistowicz-Adamską. Omawiany tutaj zbiór jest w znacznej mierze kontynuacją tego pierwszego dzieła. Szkoła prof. Zawistowicz konsekwentnie prowadzi badania nad zagadnieniami współpracy, formami współdziałania, na tle zmian ekonomicznych i społecznych, w toku przemian całej kultury wsi polskiej w naszych czasach. Jest to więc etnografia daleka od formalnej inwentaryzacji, etnografia badająca zmiany zachodzące w współczesnych społecznościach i ich kulturze.

Na wstępie zbioru znajdujemy metodologiczną rozprawę prof. Zawistowicz-Adamskiej omawiającą wytyczne prac badawczych, których wyniki znalazły się w omawianym tomie. Są to badania terenowe, gromadzące materiały przez monograficzne i pełne badania typowych społeczności, w których badane zjawiska występują szczególnie wyraźnie. Techniki zbierania materiałów to obserwacja kierowana standaryzowanym kwestionariuszem, wywiady, gromadzenie wszelkiej dostępnej dokumentacji rysunków, fotografii itd. W badaniach chodzi o ujęcie kultury w jej życiowych przejawach, w związku z rozwijającymi się i zmieniającymi siłami ekonomicznymi i społecznymi. Trzeba powiedzieć, że studia te szczęśliwie łączą punkt widzenia historyczny z socjologicznym, że prof. Zawistowicz potrafiła wykorzystać istotne elementy obu nauk dla wzbogacenia opisu etnograficznego.

Tom zawiera następujące prace: Aurelia Mioduchowska przedstawia wyniki badań nad współdziałaniem gospodarczym w wsi Brzozówka w końcu wieku XIX i w wieku XX. Praca daje charakterystykę wsi, opis jej struktury społecznej i gospodarczej, życia kulturalnego, przedstawia formy wspólnej gospodarki w XIX wieku, a następnie zmiany ekonomiczne i społeczne. Na tle tych procesów przemian analizuje zachowujące się formy i rodzaje współdziałania gospodarczego. Maria Misińska daje monografię tkactwa w Rzeczy, opisując szczegółowo surowce, narzędzia pracy, techniki pracy, rodzaje tkanin. Następnie przechodzi do analizy ważności tkactwa w życiu społecznym i gospodarczym na tle zachodzących współczesnych zmian. J. Kucharska i Z. Batorowicz opisują rybołówstwo przybrzeżne w Kuźnicy na Helu. Jest to obszerna monografia jednej formy gospodarki przedstawionej w jej historycznym rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem form zespołowej współpracy rybaków. Bronisława Kopczyńska-Jaworska kontynuuje swoje studia nad organizacją wypasu w pasterstwie, tym razem, wysokogórskim na Podhalu. Podobnie jak poprzednia monografia pasterstwa w Beskidzie praca ta jest gruntownym opisem opartym na rozległych materiałach oraz wnikliwą analizą wszelkich zjawisk życia społecznego i kulturalnego związanego z tą formą gospodarki. Maria Biernacka w monografii osady flisackiej Kamieńczyk przedstawia rolę flisu w kształtowaniu się stosunków gospodarczych i społeczno-kulturowych